

line getirerek burada tarikatını yaymakla meşgul oldu. Şehrin ileri gelenlerinden birçoğu ona intisap etti. Bir müddet sonra ilâhî aşk ve cezbeyle kapılan Aydı, ileri gelen müridlerini toplayıp, "Biz şeyhlik yapıyorduk ama mürid bile olamamışız. Ben sizi irşad edecek vaziyette değilim" diyerek şeyhliği terketti. Cezbe halinde söylediği bazı sözleri ve davranışları dolayısıyla tenkitlere uğradı ve şehrin müftüsü Hacı Osman Efendi'nin gayretiyle Birecik'e sürgün edildi. Birkaç yıl Birecik'te oturduktan sonra tekrar memleketine döndü ve orada vefat etti.

Aydı, tekke edebiyatı şairlerinin çoğunda görüldüğü gibi şiirde aruz ve hece vezinlerini birlikte kullanmış, didaktik ve dinî şiirlerinin yanı sıra yer yer Nesîmî'yi, Yûnus Emre'yi ve başka derviş şairleri andıran güzel şiirler yazmıştır. Şiirlerinde Aydı, Ayânî ve Aydı Ayânî isimlerini mahlas olarak kullanan Aydı'nın 1272 (1855-56) istinsah tarihli divanı geniş bir incelemeyle birlikte Ömer Asım Aksoy tarafından yayımlanmıştır (1937).

BİBLİYOGRAFYA :

Aydı Divanı (nşr. Ö. A. Aksoy), Gaziantep 1937; Ankara 1954; İbnülemin, *Son Asır Türk Şairleri*, III, 2120-2121.

NİHAZ AZAMAT

ÂYET

(الآية)

Allah'ın varlığına,
peygamberlerin doğruluğuna
işaret eden delil ve mucize anlamında,
ayrıca Kur'an-ı Kerim sûrelerinin
belli bölümlerinden
her biri için kullanılan bir terim.

Sözlükteki asıl anlamı "bir şeyin ve bir amacın mevcudiyetini gösteren alâmet"tir. Buna bağlı olarak "açık alâmet, delil, ibret, işaret" gibi anlamlarda da kullanılmıştır. Kur'an'da tekil ve çoğul şeklinde 382 defa geçen âyet kelimesi terim olarak çeşitli anlamlar ifade etmektedir.

1. Delil. Kur'an-ı Kerim'de Allah'ın varlığını ispat etmeyi amaçlayan delillerden çoğunlukla âyet diye söz edilir. Kelâm ve felsefede ihtirâ, gaye ve nizam gibi adlar verilen bu deliller Kur'an'da Allah'ın varlığı ile ilgili âyetlerin ana konusunu teşkil eder. Buna göre göklerin ve yeryüzünün belli bir düzende yaratılışı, yer küresinin canlıların yaşamasına elverişli hale getirilişi, ona belli bir ağırlık kazandıran dağların mevcudiyeti, ziraata ve iskâna uygun ovaların, seyahate

elverişli yolların oluşumu, hayat kaynağı suyun gökten indirilişi, aynı su ile beslenen aynı iklimin topraklarında tadı ve besin değeri farklı yiyecek ve meyvelerin bitirilişi, göklerin görülebilir direkler olmaksızın yükselişi, atmosferin tehlikelerden korunmuş bir tavan haline getirilişi, güneşin ısı ve ışık, ayın da aydınlık kaynağı oluşu, insan ve yük naklinde faydalanan gemilerin denizlerde batmadan seyredilişi, besin kaynağı ve binek olarak kullanılan çeşitli hayvanların insanların emrine verililişi, erkekli dişili olarak yaratılan insanların dünyayı imar etmesi ve uyum içinde çoğalmasını sağlamak üzere karşı cinsleri arasında güçlü bir sevgi bağının kuruluşu, uykuya yatan insanın bir tür ölü haline geldikten sonra tekrar hayata dönüşü... bütün bunlar "her şeyi bilen", "her şeye gücü yeten" ve "dilediğini yapan" yüce Allah'ın varlığına dair apaçık âyetlerdir. Ne var ki bunları düşünebilen, gerçeklere inanmak isteyen, söz ve öğüt dinleyen kimseler anlayabilmektedir (bk. el-Bakara 2/164; er-Rûm 30/20-25; el-Enbiyâ 21/31-32; en-Nahl 16/66-69; el-Câsiye 45/3-5; er-Ra'd 13/2-4; Yûnus 10/5, 67; el-En'âm 6/95-99).

2. Mucize. Peygamberlerin Allah tarafından görevlendirilmiş elçiler olduklarını ispat eden hârikulâde olaylar da Kur'an-ı Kerim'de âyet diye ifade edilmiştir. Peygamberlerin davetine muhatap olan bütün milletler, davet sahibinin doğruluğundan emin olmak düşüncesiyle, ondan tabiat kanunlarını aşan ve ancak ilâhî bir kudret sayesinde gerçekleşebilen gözle görülebilir bir alâmet (âyet) göstermesini istemişlerdir. İnanmak arzusunda olanların imanını, inkârcıların da bir anlamda inadını kuvvetlendiren bu âyetler pek çok defa vuku bulmuştur. Hz. Nûh'un tûfanı, Hz. Sâlih'in devesi, Hz. Mûsâ'nın asası ve diğer mucizeleri, Hz. İsmâ'nın babasız olarak dünyaya gelişi, çamurdan yapılmış bir kuşa can verilişi, ölüleri diriltişi, evlerde saklanan yiyecekleri haber verilişi gibi hârikulâde olaylar Kur'an'da söz konusu edilen âyetlerden bazılarıdır (bk. el-A'râf 7/73, 106; Âl-i İmrân 3/49; el-Mâide 5/114; Tâhâ 20/22; Meryem 19/17-21; el-İsrâ 17/59). Gösterilen bunca âyetlere sihir nazarıyla bakan ve inanma niyeti taşımayan inkârcılara helâk edici felâketler gönderilerek bunlar yok edilmiş ve geride onlara dair alâmetler bırakılmıştır (el-Kasas 28/36; el-Kamer 54/2, 15; Tâhâ 20/128; el-Ankebût 29/15, 35; Hûd 11/103; el-Hicr

15/74, 77; eş-Şuarâ 26/67, 121, 174; Sebe' 34/15; ez-Zâriyât 51/37). Hz. Muhammed'e ise nübüvvetini belgeleyecek maddî bir âyet indirilmesi teklifleri karşısında ilim, hukuk, ahlâk vb. beşerî bilgiler açısından erişilmez bir mucize olan Kur'an-ı Kerim verilmiştir. Okuma yazma bilmeyen bir insanın elinde ortaya çıkan Kur'an'ın geçmiş milletlere dair kıssaları ihtiva edişinde, yahudi âlimlerinin ona ait vasıfları Kitâb-ı Mukaddes'ten öğrendikleri bilgilere dayanarak bilişlerinde, insanların özellikle sosyal ve mânevî alanda ihtiyaç duyduğu kuralların ayrıntılı olarak açıklanışında inanmak isteyen kimseler için yeterli delillerin saklı bulunduğu bildirilmiş, talep edilen her türlü maddî âyet (mucize) gösterilse bile inkârcıların yine iman etmeyecekleri haber verilmiştir (el-Bakara 2/118, 145, 248; eş-Şuarâ 26/197; el-Ankebût 29/50-51).

3. Kıyamet alâmetleri. Önceden iman etmeyenlerin veya iman sayesinde hayır kazanmayanların, Allah'ın bazı âyetleri ortaya çıktığı anda inandıklarını ifade edişlerinin fayda vermeyeceği belirtilirken kullanılan "âyât" kelimesi (el-En'âm 6/158) kıyamet alâmetleri mânasında anlaşılmalıdır.

4. Kur'an'ın tamamı veya belli bölümleri. Kur'an-ı Kerim'deki sûrelerin belli bölümlerinden her biri, benzerlerini meydana getirme imkânı bulunmaması açısından, Hz. Muhammed'in hak peygamber olduğuna belge teşkil ettiği veya bir ifadeyi diğerinden ayırdığı, yahut da harfler topluluğundan oluştuğu için âyet diye adlandırılmıştır.

Âyet Kur'an-ı Kerim'de olduğu gibi hadislerde de dört ayrı anlamda kullanılmış, bu arada güneş ve ayın Allah'ın kudretine delâlet eden iki âyet olduğu ifade edilmiş (Buhârî, "Bed'ü'l-halk", 88), ilki güneşin batıdan doğmasıyla başla-

Celi-sülûs hattıyla ilk âyeti Kur'an-ı Kerim'in en kısa âyetlerinden biri olan Asr sûresi (Hamit Aytaç hattı, A. Aydın Bolak koleksiyonu)

yacak olan on âyet (âlâmet) ortaya çıkmadıkça kıyametin kopmayacağı haber verilmiştir (Müslim, "Fiten", 39-41; İbn Kesîr, I, 51, 165).

Son devir İslâm âlimlerine göre mutlak anlamda âyet başlıca iki kısma ayrılır: 1. **Filî âyetler**. Kâinatındaki sayısız çeşitlilik ve farklılıkları sürekli bir düzen ve kanuna bağlayan yaratıcının varlığını, birliğini ve yüce sıfatlarını gösteren ve yaratıkların taşıdığı özelliklerden çıkarılan delillerin tamamı bu tür âyetleri oluşturur. Bunlara "kevnî", "tekvîni" veya "ilmî âyet" de denilir. Elmalılı, ulûhiyyete işaret eden âyetleri de kendi içinde üç kısma ayırır: a) Sadece âlimlerin farkına varabileceği tabiat kanunlarında mevcut umumî âyetler, b) Güneş ve ay tutulması, gök gürlemesi gibi herkesin müşahade ettiği âyetler, c) Mucizeler gibi hârikulâde âyetler (*Hak Dini*, V, 3184). 2. **Kavlî âyetler**. Peygamberlere indirilen ilâhî kitapların hepsi bu tür âyetlerdir. Bunlar filî âyetlere işaret eder ve insanlar tarafından kolaylıkla anlaşılmaları için gerekli açıklamaları ihtiva eder. Bunlara "teşrîî", "tenzîlî" ve "vahyî âyetler" de denilir (Elmalılı, I, 569-570; Reşîd Rızâ, I, 287; III, 313; İTA, I, 666).

Âyetin Kur'an-ı Kerim'de peygamberlerin doğruluğunu ispat eden delil anlamında kullanılışı ilk devir kelâm âlimlerinden devam ettirilmiş, fakat sonraki dönemlerde onun yerine daha çok mucize terimi tercih edilmiştir (Bâkılânî, s. 31, 35; Kâdî Abdülcebbar, II, 416, 417, 509). Nübüvvetle ilgili olarak kaleme alınan çok sayıdaki eserin adında (*el-Envâr fî*

âyâtî'n-nebiyyî'l-muhtâr, *el-Âyâtü'l-beyyînât*, *el-Âyâtü'l-vâdîhât* vb.) mucize mânasındaki âyet kelimesi bir klişe olarak kullanılmıştır (*Keşfü'z-zunûn*, I, 204; *İzâhu'l-meknûn*, I, 7, 145).

Bunların dışında âyet, mezhepler tarihi ve tasavvufta da farklı anlamlarda kullanılmıştır. Mezhepler tarihinde âyet iki ayrı kullanış kazanmıştır. Biri İbn Tümert'in, mehdiliğini tasdik eden tâbîlerini sınıflandırması sırasında kullandığı "âyet-i aşere", "âyet-i hamsin" ve "âyet-i seb'in" tabirlerindeki âyet kelimesidir ki âlâmet mânasına gelir. Diğeri de isnâ aşeriyye Şîası'nca ilâhî hakikatlerin tercümanı ve Allah'ın yeryüzündeki âlâmetleri gözûyle bakılan âlimlere verilen "âyetullah" unvanındaki âyettir. Tasavvufta ise âyet, mahiyetleri farklı ve sayıları çok olan varlıkları gerçek ilâhî birlik gözû ile bir tek varlık olarak müşahade etmekten ibarettir. Hakk'ın zât ve sıfatlarının aynası durumunda olan âyetleri müşahade etmek, nefis aynasında Hakk'ı görmektir. Süfîlere göre bütün âlem bir âyet olmakla beraber en büyük âyet insanın kendisidir.

Kur'an İlimlerinde Âyet. Âyet bu alanda çeşitli açılardan ele alınarak işlenmiştir. Bazı âlimlerin Kur'an'da âyet sonu (dura) saydığı yerleri diğerlerinin saymaması, süre başlarındaki besmelelerle yine bazı sürelerin başında bulunan harflerden (*hurûf-ı mukattaa**) her birinin müstakil birer âyet kabul edilip edilmemesi gibi sebeplerden dolayı âyet sayısında -her biri 6000'in üzerinde olan farklı rakamlar ortaya çıkmıştır. İbn Abbas'tan gelen bir rivayete göre o bu sayının 6600 olduğunu söylemiş, âyet sayısını 6204, 6214, 6219, 6225, 6236 olarak tesbit edenler de olmuştur (Süyûtî, I, 189). Bu konuda Ebû Amr ed-Dânî *el-Beyân fî 'addi âyi'l-Kur'an* ve İbrâhim b. Ömer el-Ca'berî *Hüsnü'l-medef fi ma'rifeti fenni'l-'aded* adlarıyla müstakil birer eser kaleme almışlardır. Ca'berî'nin bu eseri, Zerkeşî'nin *el-Burhân*'ında (I, 266) *el-Müfred fi ma'rifeti'l-'aded* adıyla zikredilmiştir (eser hk. ayrıca bk. CA'BERİ).

Âyetlerin son kelimesine veya bu kelimenin son harfine, iki âyetin arasını ayırdığı için "fâsıla" denilmiştir (daha fazla bilgi için bk. FÂSILA). Kur'an'da en uzun âyet Bakara sûresinin 282. âyeti, en kısa olanlar ise "yâsîn" (Yâsîn 36/1), "er-rahmân" (er-Rahmân 55/1), "müdhâmetân" (er-Rahmân 55/64), "şümme nazara" (el-Müddessir 74/21), "ve'l-fecr"

(el-Fecr 89/1), "ve'd-duhâ" (ed-Duhâ 93/1), "ve'l-'asr" (el-Asr 103/1) sözlerinden ibaret olan âyetlerdir. Alak sûresinin ilk beş âyetinin ilk nâzil olan âyetler olduğu hususundaki kesin sayılabilecek bilginin yanında Bakara sûresinin 281, Mâide 3, Nisâ 176, Nasr 1-3 ve Tevbe sûresinin 128-129. âyetlerinden her birinin en son gelen âyetler olduğunu bildiren rivayetler mevcuttur. Âyetlerin Kur'an-ı Kerim'deki tertibi gelişigüzel veya indiriliş sırasına göre yapılmamış, vahiy ile belirlenmiştir. Süreler arasında olduğu gibi âyetler arasında da bir münasebet ve tenâsüp vardır. Bu husus Kur'an-ı Kerim tefsir edilirken göz önünde bulundurulmalıdır (daha fazla bilgi için bk. MÜNASEBÂTÜ'L-ÂYÂT ve's-SÜVER).

Âyetler çeşitli yönlerden tasnife tâbi tutulmuştur. Bizzat Kur'an-ı Kerim, âyetlerin bir kısmının **muhkem** (mânası belirgin), bir kısmının da **müteşâbih** (birkaç mânaya gelebilen) olduğunu ifade etmiştir (Âl-i İmrân 3/7). Bundan başka, bazı âyetlerin **mücmel** (mânası izaha muhtaç olacak şekilde kapalı) bazılarının da **mübeyyen** veya **müfesser** (mânası açıklanmış) olduğu kabul edilmiştir. Tefsir ve usul âlimlerinin çoğuna göre hicretten önce gelen âyetlere Mekki, hicretten sonra gelenlere Medenî denilmiştir. Gerek hicretten önce gerekse sonra Mekke'de nâzil olanlara Mekki, Medine'de nâzil olanlara Medenî diyenler bulunduğu gibi Mekkeliler'e hitap edenlere Mekki, Medineliler'e hitap edenlere Medenî diyenler de vardır. Âyetler indirilen yer ve zamana göre de arzî-sema'î (Hz. Peygamber yeryüzünde veya gökte yani mi'racda iken inenler), hazarî-seferî (hazarda veya seferde iken inenler), nehârî-leylî (gündüz veya gece inenler), sayfî-şitâî (yaz veya kış mevsiminde inenler), firâşî-nevmî (yataкта-uykulu halde iken inenler) diye sınıflandırılır. Ayrıca **nesh'e** konu olması bakımından da nâsîh-mensuh gibi kısımlara ayrılır.

Kur'an-ı Kerim'in daha çok Mekki sürelerinde imana teşvik etmek, inkâr ve küfürden caydırmak, dikkat çekmek, mânâyı teyit ve tekit etmek gibi maksat ve hikmetlerle bazan bir âyetin birkaç defa tekrar edildiği görülmektedir. Meselâ, "And olsun ki Kur'an'ı öğüt olsun diye kolaylaştırdık" meâlindeki âyet dört yerde (el-Kamer 54/17, 22, 32, 40); "Benim azâbım ve uyarım nasılmış?" meâlindeki âyet dört yerde (el-Kamer, 54/16, 18, 21, 30); "O gün, yalanlamış olanların vay haline!" meâlindeki âyet on yerde (el-Mürselât 77/15, 19, 24, 28, 34, 37, 40,

Kur'an-ı
Kerim'in
en uzun
âyeti
(el-Bakara
2/282;
Yedikuleli
Abdullah hattı,
İÜ Ktp.,
AY, nr. 645)

45, 48, 49; el-Mutaffi'n 83/10); "Öyle iken rabbınızın nimetlerinden hangisini ya-lanlarsınız?" meâlindeki âyet ise otuz bir yerde (er-Rahmân 55/13, 16, 18, 21, 23, 25, 28, 30, 32, 34, 36, 38, 40, 42, 45, 47, 49, 51, 53, 55, 57, 59, 61, 63, 65, 67, 69, 71, 73, 75, 77) geçmektedir.

BİBLİYOGRAFYA :

Cevherî, *Şihâh*, "âyet" md.; Râgib el-İsfahânî, *el-Müfredât*, "âyet" md.; İbnü'l-Esir, *en-Nihâ-ye*, "âyet" md.; *Lisânü'l-'Arab*, "âyet" md.; Mustafavî, *et-Tahkîk*, "âyet" md.; *Tâcü'l-'arûs*, "âyet" md.; Tehânevî, *Keşşâf*, "âyet" md.; *Kâ-mus Tercümesi*, "âyet" md.; Buhârî, "İmân", 10, "Menâkıb", 27, "Rikâk", 19, "Bed'ü'l-halk", 88; Müslim, "Münâfikîn", 46, "Fiten", 39-41, 118, "İmân", 127-128; Tirmizî, "Tefsîr", 1; Ca'fer b. Muhammed el-Firyâbî, *Delâ'ilü'n-nübüvve* (nşr. A. Hasan Sabri), Mekke 1406/1986, s. 68; Ebû Nuaym el-Cürcânî, *Delâ'ilü'n-nübüvve*, Halep 1397/1977, s. 93, 219, 235; Bâkılânî, *el-Beyân* (nşr. Josef Maccarthy), Beyrut 1958, s. 3, 31, 33, 35; Kâdî Abdülcebbar, *Teşbîtü delâ'ilü'n-nübüvve* (nşr. Abdülkerim Osman), Beyrut 1966, II, 313, 416, 417, 509; Zemahşerî, *el-Keşşâf*, I, 105; İbnü'l-Cevzî, *Nûz-hetü'l-a'yûn*, s. 154-156; Ebû Şâme el-Mak-disî, *el-Mürşidü'l-veciz* (nşr. Tayyar Altıkulaç), Beyrut 1395/1975, s. 9-31; Kurtubî, *Tefsîr*, I, 66; Nizâmeddin en-Nisâbü'rî, *Garâ'ibü'l-Kur'ân* (nşr. İbrâhim Utve İvâd), Kahire 1381-91/1962-71, I, 29; İbn Kesir, *en-Nihâye* (Zeynî), I, 49, 51, 159, 165; a.mlf., *Tefsîr*, I, 7-8; Zerkeşî, *el-Burhân*, I, 249-252, 266-268; III, 8-33; Süyûtî, *el-İtkân*, I, 14-81, 184-195; Taşköprizâde, *Miftâhu's-sa'ade*, II, 380-385; *Keşfü'z-zunûn*, I, 204; *İzâhu'l-meknûn*, I, 7, 145, 183; Elmalılı, *Hak Dini*, I, 23-24, 569-570; V, 3184; M. Reşid Rızâ, *Tefsîrül-menâr*, Beyrut 1353-54 — Beyrut, ts. (Dârü'l-Ma'rife), I, 287, 417; III, 313; XI, 223, 304; İsmail Cerrahoğlu, *Tefsir Usûlü*, Ankara 1983, s. 126-127; Ömer Süleyman el-Eşkar, *er-Rusûl ve'r-risâlat*, Küveyt 1405/1985, s. 121-123; Osman Kesioğlu, *Nüzûlünden Gû-nümûze Kur'ân-ı Kerîm Bilgileri*, Ankara 1987, s. 126-127; İsmail Hakkı İzmirli, "Âyet", *İTA*, I, 662-669; Ahmet Ateş, "Âyet", *İA*, II, 63-64; A. Jeffery, "Âya", *El²* (İng.), I, 773-774.

YUSUF ŞEVKİ YAVUZ
ABDURRAHMAN ÇETİN

ÂYETULLAH

(آية الله)

İsnâaşeriyye Şiâs'ınm
âlim ve fakihleri için kullanılan
bir unvan.

Şiâ âlim ve fakihlerinden birinin veya bir kısmının ilmî bakımdan diğerlerinden daha üstün olduğu kanaatine varılırsa bunlara "âyetullâhî'l-uzmâ" denilir. Dinî ve ilmî bakımdan fazilet ve kemal sahibi olduklarına inanılan bu kişiler hakkında özellikle âyetullah unvanının ter-cih edilmesi, "âyet" kelimesinin Kur'ân-ı Kerîm'de Allah'ın alâmet ve işareti gibi

mânalarda kullanılmasından ve bunla-rın ilâhî hakikatlerin tercümanı olarak kabul edilmelerinden ileri gelmektedir. Halkın şer'î ve dinî vazifelerini amelî ko-nularda yetki sahibi olan bu kimselerin sözlerine göre yerine getirmelerinden do-layı bunlara "merci-i taklîd" veya "müc-tehid-i mukalled" de denilmektedir.

Şi'ler'de âyetullah unvanı ilk defa Allâ-me el-Hillî diye bilinen Hasan b. Yûsuf b. Ali b. Mutahhar (ö. 726/1325) için kul-lanılmıştır. Nitekim *el-Bâbü'l-hâdî'aşer* ve *Nehcü'l-müstersîdîn* adlı eserlerinin mukaddimesinde Allâme Hillî'den bah-seden Cemâleddin Mikdâd b. Abdullah Süyûrî, onu "âlemler içinde Allah'ın âyeti" olarak vasıflandırmıştır. Söz konusu unvanın kullanılmasından önce Şiâ'nın önde gelen bütün âlimlerinin kendilerine has birer lakabı vardı. Meselâ *Kütüb-i Erbaa** olarak bilinen eserlerin müellifle-rinden Ebû Ca'fer Muhammed b. Ya'kûb el-Küleynî (ö. 329/941) "Sikatü'l-İslâm", İbn Bâbeveyh el-Kummî (ö. 381/991) "es-Sadûk" ve Ebû Ca'fer Muhammed b. Hasan et-Tûsî de (ö. 460/1067) "Şey-hu't-tâife" unvanlarıyla anılmaktaydılar.

Safevîler devrinde ulemâ için daha çok "şeyh, molla, mevlânâ, ahund" gibi umu-mi unvanlar, Kaçarlar devrinde ise "ale-mül'hudâ, nizâmül'-ulemâ, şeriatnmedârî, sadrül'-efâdil" vb. unvanlar kullanılmıştır. Sünnîler'in öteden beri İmam Gazzâlî için kullandıkları "hüccetü'l-İslâm" tabiri, İran'da meşrutîyet devrin-den itibaren Şiâ âlimleri arasında da ge-çerli olmaya başladı. Bu devirde meşru-tiyet öncülerinden Seyyid Abdullah Bih-behânî ve Seyyid Muhammed Tabata-bâî'nin hüccetü'l-İslâm unvanı ile anıldı-ğı, bazan da ikisine birden "hücceteyn" denildiği görülmektedir. Bu sırada Şiâ arasında daha önce kullanılan âyetullah unvanı giderek yerleşmeye ve adı geçen iki âlim "âyeteyn" diye de anılmaya baş-ladı. Yine Necef'te ikamet eden ve meş-rutiyeti destekleyen Mirza Halil Tahrâ-nî, Kâzım Horasânî ve Abdullah Mâzen-derânî adlı müctehidlerin de âyetullah lakabını aldıkları bilinmektedir. Bu de-virden itibaren din âlimleri ve mezhep fakihleri hakkında "âyât-ı izâm ve hu-cec-i İslâm" tabiri de yerleşti.

Hâc Şeyh Abdülkerim Hâirî Yazdî (ö. 1355/1937) vasıtasıyla Kum şehri ilim çevresinin yeni bir şekil ve gelişme ka-zanması üzerine âyetullah unvanı civar-daki fakih ve müctehidler için de kulla-nılmıştır. Bunlar arasında, merci-i tak-lîd olan ve mensuplarının amelî görevle-

rinde rehberlik edenlere de âyetullâhî'l-uzmâ denilir. Necef'te Âgâ Hâc Seyyid Ebû'l-Hasan İsfahânî (ö. 1946) ve Kum'da Âgâ Hâc Âgâ Hüseyin Burûcirdî (ö. 1961) en önemli âyetullâhî'l-uzmâ idiler. Bu unvanla anılanlar arasında en meşhur sima olan Rûhullah Humeynî, 1979 İran İslâm inkılabından sonra "imam" unva-nıyla da anılmıştır.

BİBLİYOGRAFYA :

Habîş b. İbrâhim Tiflîsî, *Vücûh-i Kur'ân*, Tahran 1340 hş., s. 5; Reşidüddîn-i Meybedî, *Keşfü'l-esrâr ve 'uddetü'l-ibrâr*, Tahran 1330-39 hş., VIII, 546; Şerif er-Radî, *Gencîne-yi Dâ-nişmendân*, Tahran 1353 hş./1974, IV, 1-4; Hâkânî-i Şîrvânî, *Divân*, Tahran 1338 hş., s. 858; Süyûrî, *en-Nâfi'* *yeume'l-haşr ft şerhi bâ-bi hâdî'aşer*, Tahran 1366 hş., s. 1; a.mlf., *İrşâ-dü't-tâlibîn ilâ Nehci'l-müstersîdîn* (nşr. Mehdi er-Recâî), Kum 1405/1984, s. 4; *Reyhânetü'l-edeb*, I, 243; II, 399, 470; Dihhudâ, *Luğatnâ-me*, I, 228-229; Ahmed Kesrevî, *Târîh-i Meşrû-dâ-yi İran*, Tahran 1340 hş./1961, s. 379-380, 384, 387; Celâl Metinî, "Bahşî der Bâre-i Sâ-bıka-i Târîhî-yi Elkâb ve 'Anâvîn-i 'Ülemâ der Mezheb-i Şi'a", *Mecelle-i İran*, sy. 4, Wa-shington 1983, s. 560-608; Abdülaziz Sâhib-Cevâhir, *Dâ'iretü'l-Ma'ârif-i İslâmiyye-yi İran*, Tahran, ts., I, 86-87; J. Calmard, "Âyatullah", *El² Suppl.* (İng.), s. 103-104; Hamid Algar, "Âya-tallah", *Elr*, III, 133.

MEHDİ MUHAKKİK

ÂYETÜ'L-KÜRSİ

(آية الكرسي)

Bakara sûresinin
tevhid akidesini anlatan
255. âyetinin adı.

Adını, âyetin içinde geçen ve "taht, hü-kümranlık, ilim, kudret" gibi mânalara gelen *kürsî** kelimesinden almıştır. Na-zillili Muhammed Hakkı, Âyetü'l-Kürsî'nin fazileti hakkında doksan beş hadis ve ayrıca bu âyet için doksan üç isim tesbit ettiğini kaydettikten sonra ken-disinin önem verdiği bazı delillere daya-narak âyetin kırk kadar adını zikretmek-tedir (bk. *Hâzinetü'l-esrâr*, s. 125-138). Ge-nellikle bu isimler ya Âyetü'l-kürsî'nin fazileti (a'zamül'-âyât, seyyidetü âyi'l-Kur-ân, efdalü âyi'l-Kur'ân, eşrefü âyi'l-Kur'ân) veya konusu (âyetü sıfatillâh, âyetü't-tevhîd) yahut da okunduğu takdirde sağla-yacağı faydalar (el-âyetü'l-hâfiza, el-âye-tü'd-dâfia) göz önünde bulundurularak düşünölmüş ve düzenlenmiştir.

Tamamı on cümleden ibaret olan Âye-tü'l-kürsî'de Allah Teâlâ'nın birliği, O'nun hay (daima diri) ve kayyûm (zâtı ile kaim) olduğu, uyuklama ve dalgınlık gibi be-şerî sıfatlardan münezze olup kâinatı kendi tasarrufunda bulundurduğu, O'nun